

JOGI FÓRUM PUBLIKÁCIÓ

"Nem mindig szállhattam fennen,
Voltam én kalitka rab,
Emléke fáj még szívemben,
De eróm a régi maradt.
Szabadságom nem veszi el senki
Soha többé, mert nem veheti."¹
/Paloma Blanca/

A szabadságvesztésről, és annak alternatíváiról

Bevezetés

A hosszútartamú szabadságvesztés egyik kulcsfontosságú kérdése a büntetőjognak, valamint az adott kor társadalmának. A társadalom azért tartja fontosnak ezt a kérdést, mert a szabadulás után különféle problémák adódnak abból, hogy a fogvatartott egyáltalán nem, vagy csak nagy nehézségek árán tud visszailleszkedni a társadalomba.

A XXI. század elején meg kell találni ennek a problémának a megoldását.

A büntetés és ennek a végrehajtása az a területe a büntetőjognak, ahol igazán közel kerülhetünk az egyes emberhez, mint individuumhoz, hiszen a büntetésnek személyre szólónak kell, hogy legyen. Az egyes emberre a mindennapokban nem, vagy csak kevésbé irányul külön figyelem, ha be tud illeszkedni a társadalomba, illetve megtanulja a közösség által elfogadott viselkedési normákat. Ha ez nem sikerül, akkor a társadalom peremterületére kerül, ahol nagyobb a lehetősége annak, hogy deviánssá váljon a viselkedése, s bűnözővé váljék.

„Az emberre a kiszabott büntetéssel egyidejűleg számos olyan tényező van befolyással, amely hatást gyakorolhat viselkedésének és tudatának megváltozására. Ilyen tényező elsősorban a külső környezet, a külső feltételek és hatások, amelyeket az ember erkölcsi nézeteivel, értelmi, érzelmi és akarati tulajdonságaival összhangban vesz fel, és amelyek viselkedését pozitív vagy negatív

¹ Normann Mailer: A hóhér dala /1984. Második Kiadás/

értelemben befolyásolják. A különböző emberek azonos helyzetekben másként, sokszor ellentétes módon reagálnak, amit az emberi tudat bonyolultsága, utánozhatatlan individualitása és relatív önállósága idéz elő. Az ember pszichológiai és erkölcsi vonásai bonyolult rendszert alkotnak és a különféle tudományágak vizsgálatának tárgyát képezik. Azonban az emberek tudata nem képez egy mindenkorra zárt rendszert, hanem állandóan új és új ingereket, hatásokat vesz fel.”²

A deviáns magatartási forma teljesen soha nem tűntethető el még akkor sem, ha hosszabb idejű szabadságvesztés büntetést szabnak ki az elkövetőre. Épp ezen okok miatt a szabadságvesztés-büntetés az ember gazdasági-társadalmi fejlődésével párhuzamosan, hosszú folyamat eredményeként alakult ki.

Fogalmát tekintve szabadságvesztés büntetésnek tekintünk minden szabadságot korlátozó vagy elvonó szankciót. A fogalom definiálásakor fontos tényező annak figyelembe vétele is, hogy a szabadságvesztést még országonként is másként értelmezik, ezért is van az, hogy nem lehet rá pontos, egzakt definíciót megfogalmazni.

Börtön alatt - a szó legszűkebb értelmében véve - a szabadság elvonásának végrehajtására szolgáló azon építményt vagy helyiséget értjük, amelyben elzárva tartották az előzetesen őrizetbe vettek vagy az elítélteket; továbbá az e funkciókhoz kapcsolódó végrehajtási intézményeket.

Történeti előzmények

a)Szabadságvesztés-büntetések az ókorban:

A történelemben a szabadságot érintő büntetéseknek két gyökere lehetséges, amelyek az állam nélküli társadalomba vezetnek vissza. A nemzetiségi rendszerekben a kiközösítés volt ismert, amely akkor vált szabadságot korlátozó szankcióvá, amikor a gazdálkodás, a technikai eszközök fejlődésének eredményeként már nem halált jelentette a kizárás számára, csupán a közösségtől való elszakítást. A kiközösítésből bontakozott ki a száműzés, számkivetés, amely büntetés is, és státuszvesztés is egyben.

² Vókó György: A büntetés-végrehajtás hatékonyságát meghatározó tényezőkről

A szabadságvesztő szankciók másik forrása a szolgaság intézménye.

A szolga ugyanúgy jogfosztott a közösségben, mint a kiközösített a csoporton kívül. Feltehetően ezen ág vezetett el a bezárásig, amely eleinte rendkívül korlátozott lehetett. Kisebb büntetést érdemlő esetben rövidebb elzárással büntettek. Majd a szankcionált cselekmények körének bővülésével be kellett rendezkedni az elfogott, de még el nem ítélt bűnözők őrzésére is. A rabszolgamunka és a szabadságfosztás egyesüléséből alakult ki a deportálás, amely tulajdonképpen a száműzetést kombinálja a munkavégzéssel. A rabszolgamunka és letartóztatás keveréke a bányamunka. Enyhébb esetekben terjedt el a kitiltás és kényszerlakhely-kijelölés. A római jog e tekintetben is megkülönböztette a római polgárt a nem római polgártól, mivel a szabadságvesztés-büntetés csak rabszolgával és nem római polgárral szemben volt alkalmazható. Rómában azonban inkább a bűnvádi eljárás előtti őrizet célját szolgálta.

b) A feudalizmus szabadságvesztései

Az állandósult hadvezetés miatt leginkább a halálbüntetést alkalmazták; esetleg a szolgává tételt. A felvilágosodás térnyeréséig a döntő büntetésnem volt a halál, illetve a testi büntetés. Másfelől a szabadság megvonása a modern börtönök kialakulásáig több funkciót teljesített. A változás az ókorhoz képest a bebörtönzöttek számának alakulásában figyelhető meg. Mivel sok kis hatalmi villongások jellemezték ezt az időszakot ezért államok, létesültek az államokban. A száműzetés értelmetlenné vált, s a státuszvesztés nem volt végrehajtható. A bezárás szerepe ekkor megerősödött. Megjelennek a politikai megfontolású bebörtönzések hivatalos épületei is, mint pl. a Tower, Bastille. Megtalálhatók a tömlöcök, kővárak, carcerek, kízókamrák. A középkori börtön „enyhébb” fokozata az árestom volt, a kisebb kihágások büntetésére.

A XVI. században már megjelent a szabadságvesztés egy új eleme: a munkáltatás. Ebből azonban egy újabb szabadságvesztési forma bontakozott ki: a gályarabság ami az életfogytiglani büntetés előképének is tekinthető.

c) Szabadságvesztés a polgári társadalmakban

Ezen időszakban az emberi munkaerő a kifejlődő új gazdasági rendszerben önálló termelési tényezővé vált. A reformáció hatására a kor gondolkodása elfordult az embertelen és kegyetlen büntetési eszközöktől. Lassan felmerült a rabok munkaerejének állami célokra való hasznosításának gondolata. A szabadságvesztés-büntetés határozottabb formát öltött a XVI-XVII. században létrejöttek fenyítő- és javítóházak, melyeknek jellegzetessége az elítéltek szigorú és célirányos munkáltatása erkölcsi javításuk reményében. Először az angliai Bridewellben létrehozott javítóház alapítólevele rendelkezett arról, hogy az elítélteket hasznos munkával kell foglalkoztatni, hogy erkölcsi megjavulásuk után a társadalomba visszatérhessenek. A mai értelemben vett első nevelő jellegű büntetőintézet Amszterdamban jött létre előbb a férfiak majd a nők számára. Itt jelenhetett meg először az elítéltek elkülönítésének és osztályozásának az elve. Holland mintára jöttek létre fenyítőházak német földön, pl. Brémában, Hamburgban, Nürnbergben. Lassan utat tört az a felismerés, hogy a társadalomnak együtt kell élni bűnözőivel, elítélteivel.

Az új büntetési nem alapeszméi lettek a következők:

- a társadalom biztonsága érdekében alkalmazott ártalmatlanná tétel,
- a társadalomtól történő elszigetelés
- a munkakényszer
- a javítás a súlyosabb és enyhébb jellegű büntetések különböző kezelésére irányuló osztályozás.

Ezekből az elemekből jött létre a börtön. Ennek első megjelenése a németalföldi Gand városában, 1775-ben felépített 8 ágú csillagbörtön, ahol nappal közösen dolgoztak közhasznú munkákon, éjjel pedig magánzárkákban helyezték el őket. Azonban az európai börtönök túlnyomó többségét a középkori embertelenség, az elítéltek válogatás nélküli összezárása, egészségügyi és anyagi ellátatlanság jellemezte. A börtönügy fejlődése valójában csak a XVIII. század végén, a XIX. század elején indult meg.

A XIX. század elején Nyugat-Európában a polgári büntető jogrendszerek létrejöttével elméleti és gyakorlati téren egyaránt a szabadságvesztés-büntetés végrehajtásának módja került a figyelem középpontjába. A gyakorlatot a különböző elméleti alapokból kiinduló kísérletezés jellemezte. A cél: az elítéltek megjavítását biztosító ún. penitenciárius börtönrendszer létrehozása. Különböző börtönrendszerek jönnek létre az elméleti viták hatására.

- *A magánelzárás vagy philadelphiai rendszer*

Ez a típus az Egyesült Államokban, Pennsylvánia államban jött létre. Alapeszméje a kvéker vallásos felfogásnak megfelelően az elítéltek teljes elkülönítése a szabadságvesztés-büntetés egész tartamára. E rendszer kritikája az, hogy a végletekig vitt elszigeteltség és a magány ellentétes az emberi természettel, s nemhogy erkölcsi megjavulást, de testi-lelki elkorcsosulást eredményez.

- *A hallgatási vagy auburni rendszer*

Ez a rendszer megkísérelti összekapcsolni az előző elkülönítést a közös munkáltatás elvével. A végrehajtás célja az elítéltek erkölcsi megjavítása. A század közepén ez a rendszer vált az új börtönök modelljévé Angliában és Németországban. Ezzel párhuzamosan Közép-Európában az elítéltek osztályozásával kísérleteztek a munkateljesítmény és magatartás alapján. E rendszerben tehát megjelennek a fokozatosság (progresszivitás) elemei is.

- *A fokozatos vagy progresszív rendszer*

E rendszer Angliában alakult ki. Itt a végrehajtásnak három fokozata volt:

- Magánelzárás
- Az éjjeli elkülönítés és a nappali közös munkáltatás
- A feltételes szabadságra bocsátás

Az elítéltek tehát kilenc hónapot kötelesek magánzárkában tölteni, majd olyan börtönbe kerülnek át, ahol a nappali közös munkát az éjjeli elkülönítés követi, és kedvező magatartásuk esetén szabadságvesztésük háromnegyed részének kitöltése után a feltételes szabadságra bocsátás kedvezményében részesülhetnek.

A rendszer alapja az öntevékenység és az önségítés útján történő javulás eszméje.

d) A szabadságvesztés-büntetés fejlődése a II. világháború után

A gazdasági fellendülés után kriminálpolitikai jellegű változások is bekövetkeztek, amelyeknek egyik jellemző vonása az általános kiábrándulás a szabadságvesztés-büntetésből.

Azt hangsúlyozták, hogy a szabadságvesztés-büntetés csupán a megtorlási elv megvalósítására alkalmas. Mindezek alapján előtérbe került a szabadságvesztésre ítélek számának csökkentése, illetve a szabadságvesztést helyettesítő büntetőjogi eszközök kialakítása.

Így egyre szélesebb körben kezdték alkalmazni a pénzbüntetést, a felügyelettel és utógondozással összekötött feltételes elítélés rendszerét, a kiszabott büntetés feltételes felfüggesztését, jogkorlátozásokat. Ide sorolható a Hollandiában, Belgiumban hétvégi börtön is.

A börtönügyi reformok legfontosabb jellemzője a büntetés-végrehajtás egyszerűsödése mellett a büntetés-végrehajtási intézményhálózat differenciálódása és a büntetés-végrehajtási szervek hatáskörének növekedése. Így a régi, hagyományosan zárt típusú intézmények mellett létrejöttek a nyílt intézetek. A '70 évekre általános céllá vált a börtönviszonyok humanizálása. Egyetértés alakult ki abban, hogy a korszerű börtönnek két igénynek kell megfelelnie: az egyik a társadalom biztonságához való joga, a másik a fogva tartott személy emberi méltóságának tisztelete.

Ebből következően az európai büntetés-végrehajtási politika három alapelvét rögzítették:

- a szabadságvesztés-büntetésnek a szabadságtól való megfosztásból kell állnia, a büntetéshez hozzáfűzött kényszer, vagy szenvedés nélkül,
- a büntetés végrehajtásának a bűnelkövető újbóli beilleszkedését kell céloznia és

- a büntetés-végrehajtási tevékenységnek biztosítani kell az ember alapvető jogainak betartását

A szabadságvesztés alkalmazásának centrális helyét indokolja, hogy sokoldalú és többirányú igény kielégítésére, és büntetési célok megvalósítására alkalmas lehet.

A miniszteri indoklás szerint a szabadságvesztés-büntetés a legerőteljesebb visszatartó hatású büntetés. Közvetlenül szolgálja a társadalom védelmét. Mindezekre való alkalmasságát biztosítja a büntetési nem kiszabásának, végrehajtásának a differenciálása. Azaz különböző tartamban, eltérő végrehajtási fokozatban, különböző módon és végrehajtási rendben alkalmazható.

Emellett azonban számos hátránya és mellékhatása ismert. Ezek a következők: a szabad életben való munkavégzésből való kiesés, a szabadságelvonással járó anyagi hátrányok, a személyi, családi, társadalmi kapcsolatok felbomlása, megszakadása, az önálló életvitelre való képesség csökkenése, a társadalomellenes életszemlélet érvényesülése, a börtönéletmód kialakulása, a bűnözők összezártsága, a bűnöző életvitelre való kioktatása lehetősége, a társadalomba való visszailleszkedés fokozódó nehézségei.

A szabadságvesztés-büntetés és végrehajtás története Magyarországon

Az Árpád-házi királyok dekrétumaiban már több ízben felbukkan a carcer intézménye. Meglehetősen ismertek Szent István és Szent László szigorú rendelkezései a lopások és más hasonló bűncselekmények esetén. Akár Európa többi országában, a börtön többfunkciós intézmény volt Magyarországon is.

A szabadságvesztésről konkrétan először az 1723. évi törvény rendelkezik. A kényszermunka hazánkban is megelőzte a szabadságvesztés kialakulását. Mivel Ausztriában, 1762-ben megszüntették a gályarabságot, ezért ennek helyébe a hajóvontatás lépett. II. József életbe léptette Magyarországon az osztrák büntető törvénykönyvet, amelyben nem szerepelt a halálbüntetés. Ezt helyettesítette a hajóvontatás.

Magyarországon az első központi börtön magánkezdeményezésre létesült, ugyanis Gróf Eszterházi Ferenc 1770. évben telket és épületet ajánlott fel Szempcen, egy országos fenyítőház létesítésére. A szempci fenyítőház 1772. szeptember 4-én nyílt, meg amely sajátos keveréke volt a mai börtönnek, dologháznak, illetve fiatakorúak javítóintézetének. Mielőtt az intézet gyakorlata ténylegesen kialakulhatott volna a fenyítőházat először Tallósra, majd 1785. évben Szegedre helyezték.

Az 1795. évi kodifikációs kísérlet volt az első lépés Magyarországon egy korszerű büntető törvénykönyv és büntetési rendszer megalkotására. A reformkor fellángoló politikai küzdelmeiben megvilágításra kerültek a magyar feudális börtönállapotok. Így 1841. és 1843. között elkészült egy börtönügyi törvényjavaslat is, amely a halálbüntetést valamennyi bűncselekményre nézve kiiktatta, és a szabadságvesztés-büntetés került a központi helyre.

Azonban ezek a javaslatok a konzervatív erők ellenállása miatt megbuktak. 1852-től hatályba lépett az osztrák birodalmi büntető törvénykönyv, így 1854. és 1858. között fegyintézetté alakították át a régi várakat és más középületeket a határok mentén. A kiegyezés után hamarosan napirendre került a büntetőjog kodifikációja is, amely az 1878. évi V. törvényt (Csemegi Kódex) eredményezte.

Az első magyar büntető törvénykönyv a klasszikus büntetőjogi iskola tanait juttatta érvényre s a szabadságvesztés-büntetés öt különálló nemét határozta meg: a fegyházat, államfogházat, börtönt, fogházat, és az elzárást. Ekkor a magyar börtönügyben az angol és ír fokozatos rendszer érvényesült, amely Európában ekkor a legkorszerűbb volt. A századfordulót követő évtizedekben a veszteglésre kényszerült gazdaság nyomokat hagyott a börtönök helyzetén is, és kiütköztek a szervei hibák. Az igazságügyi kormányzat 1947. évtől azt a felfogást képviselte, hogy a büntetés nem lehet az állam számára veszteséges, ezért az elítélteket inkább állami vállalatoknál foglalkoztatták.

Az '50-es évektől a sztálini büntetőpolitika kezdett egyre inkább teret hódítani, és az 1950. évi II. törvény bevezetése eltörölte az addig érvényesülő Csemegi Kódexet. Az elítéltek tömegesen kerültek börtönbe, ami szükségessé tette az intézményi rendszer gyors bővítését.

1952. év márciusában a börtönügy szervezete a Belügyminisztérium felügyelete alá került, illetve a büntetőintézetek központi irányítására létrehozták a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokságát. Az '50-es évek második felétől egyre inkább konszolidáltabbá vált a büntetés-végrehajtás.

Az 1961. évi V. törvény két fokozatot különböztetett meg: a börtönt és a büntetés végrehajtási munkahelyet. A magyar börtönügy 1963-tól az Igazságügy-miniszter irányítása és felügyelete alá került. A növekvő bűnözéssel szembeni türelmetlen büntetőpolitika terméke volt a Büntető Törvénykönyv 1971. évi novellája, amely a halálbüntetés mellé visszaállította az életfogytig tartó szabadságvesztést, így 1972. év január 1-től fegyházban, szigorított börtönben, börtönben és fogházban hajtották végre a szabadságvesztés-büntetéseket.

A nehézségek ellenére a '70-es évek közepétől megindul egyfajta humanizációs folyamat a magyar börtönviszonyokban. Mindezt elősegítette a kriminálpszichológia ismeretanyagának gyarapodása is. Előkerültek azok a felfogások, melyek a büntetőintézeti körülmények elkerülhetetlen személyiségkárosító hatásának mérséklését tűzték ki célul. Mindezen tapasztalatokat felhasználták a büntetés-végrehajtás kodifikációs munkálataiban is, amelynek eredményeként kibocsátásra került az 1979. évi 11. törvényerejű rendelet a büntetések és intézkedések végrehajtásáról.

Majd a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvénnyel hatályba lépett, ma is hatályos Büntető Törvénykönyv, mely lecsökkentette a szabadságvesztés végrehajtásának fokozatait háromra: fegyházra, börtönre és fogházra. Ez a törvénykönyv először szabályozta Magyarországon átfogóan, kódexszerűen a büntetéseket és intézkedéseket. A '80-as évek gazdasági nehézségei megnehezítették a kódexben deklarált elvek és intézmények megvalósítását, de új intézmények is születtek. Pl. 1984. évi 19. sz. törvényerejű rendelet vezette be a szigorított javító-nevelő munkát.

A rendszerváltás idején a büntetőpolitikában a szabadságjogok és az emberi jogok tiszteletének szem előtt tartásával először a büntetési rendszer célszerű és humánus átalakítását kezdték meg. Így került sor a halálbüntetés, a szigorított őrizet, a kényszergyógyításnak munkaterápiás intézeti kezelési formája és a szigorított javító nevelőmunka megszüntetésére. A '90-es években időszerűvé vált az 1979-es Bv. Kódex módosítása is két szempontból: egyrészt tartalmaznia kellett a nemzetközi jogi kötelezettségeinkből fakadó új jogi rendelkezéseket, valamint büntetési rendszer átalakításával járó szükségszerű módosításokat.³

³2.Dr.Lőrincz József: Fejezetek a büntetések és végrehajtásuk történetéből

A nemzetközi jog hatása a magyarországi szabályozása

Az Európa Tanács 1949. év május 5. napján, Londonban jött létre, amely Európában a kulturális, jogi, politikai együttműködést megvalósító szervezet. E szervezet kezdeményezte az Emberi Jogok Európai Egyezményét, az Európai Szociális Chartát, és a Kínzás Megelőzéséről szóló európai egyezményt. Az Emberi Jogok Európai Egyezményét 1950. november 4-én írták alá a tagállamok Rómában.

Magyarország 1990. év októberében vált az Európa Tanács teljes jogú tagjává. Az Európa Tanács Alapszabályát Magyarországon az 1991. évi LXXI. törvénnyel hirdették ki, míg az Emberi Jogok Európai Egyezségokmányát az 58/1998. (X.2) OGY határozattal. Ennek 2. cikke fogalmazza meg az Élethez való jogot. Az Egyezményhez fokozatosan kiegészítő jegyzőkönyveket fogadtak el, amelyek közül e szakdolgozat szempontjából kiemelendő jegyzőkönyv az 1983. évben elfogadott 6. számú. Ez a kiegészítő jegyzőkönyv eltörölte a halálbüntetést, illetve azt, csak háború idején vagy annak közvetlen veszélye esetén lehet törvényhozási úton elrendelni. A magyar Alkotmány értelmében a magyar törvényeknek összhangban kell lenniük a nemzetközi joggal.

1. Cikk - Halálbüntetés eltörlése

„A halálbüntetést el kell törölni. Senkit sem lehet halálbüntetésre ítélni, sem kivégezni”

2. Cikk - Halálbüntetés háború idején

„Egy állam törvényhozása rendelkezhet halálbüntetésről háború idején vagy háború közvetlen veszélye idején; a halálbüntetést ez esetben is csak e törvényhozás által megszabott esetekben és előírt rendelkezéseknek megfelelően lehet alkalmazni. Ez az állam köteles az Európa Tanács Főtitkárával jogszabályainak vonatkozó rendelkezéseit közölni”

A kiegészítő jegyzőkönyveket minden az Egyezményben részes állam egyéni mérlegelés alapján fogadja el, tehát nincs kötelezve az aláírásra. Ennek megfelelően lehetséges az, hogy egy sor az egyezményben részes állam esetleg a mai napig nem ratifikálta a 6. számú jegyzőkönyvet.

A jelenleg hatályos magyar Alkotmány értelmében a magyar törvényeknek összhangban kell lenniük a nemzetközi joggal, ennek következtében Magyarországon a 23/1990. (X.31.) AB határozat törölte el a halálbüntetést.

A szabadságvesztés-büntetés jelenlegi szabályozása

A Btk. 40. § (1) A szabadságvesztés életfogytig vagy határozott ideig tart.

(2) A határozott ideig tartó szabadságvesztés legrövidebb tartama 2 hónap, leghosszabb tartama tizenöt év; életfogytig tartó szabadságvesztéssel is büntetendő bűncselekmény, bünszervezetben, különös vagy többszörös visszaesőként történő elkövetés, továbbá halmazati vagy összbüntetés esetén húsz év.

(3) Életfogytig tartó szabadságvesztés azzal szemben szabható ki, aki a bűncselekmény elkövetésekor a huszadik életévét betöltötte. E rendelkezés a 85. § (4) bekezdése és a 97/A. § (1) bekezdése szerinti életfogytig tartó szabadságvesztésre is vonatkozik.

Az életfogytig tartó szabadságvesztést a határozatlan tartamú szabadságvesztések közé szokták sorolni - ilyenként jelöli a miniszteri indoklás is -, ez a besorolás azonban vitatható, mert az életfogytig tartó szabadságvesztés tartama nem a végrehajtás során hozott további döntéstől függ, hanem az elítélt magatartása is befolyásolja.

Az életfogytig tartó szabadságvesztés szerepelt már a Csemegi Kódexben is, majd fenntartotta a 1950. évi II. törvény is. Az 1961-es Btk. megalkotásakor e büntetés kikerült büntetési rendszerünkől, az e törvényhez fűzött miniszteri indoklás szerint: "Ha a társadalom védelme nem kívánja meg a halálbüntetés alkalmazását, akkor megvalósulhat a büntetés nevelő célja, az elítélt átnevelése végett pedig nincs szükség életfogytig tartó szabadságvesztésre."

Tíz évnek kellett eltelnie, míg felülkerekedett az az álláspont, hogy a halálbüntetés és a 10 évtől 15 évig terjedő büntetési tételkeret között túl nagy a távolság, ezért szükség van egy köztes büntetési lehetőségre is.

Ugyanakkor a szabadságvesztés tartamánál nem kizárólag az egyéni nevelés szempontjai a mértékadóak, hanem a társadalom védelme, az általános visszatartás is, ezért szükség lehet az elkövető társadalomból való végleges kirekesztésére is. Az 1971. évi 28. törvényerejű rendelettel történt jogszabály-módosítás során ismét bekerült a Btk.-ba az életfogytig tartó szabadságvesztés büntetés, és ott jelenleg is megtalálható.

Az életfogytig tartó szabadságvesztés szabályozása

47/A. § (1) Életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabása esetén a bíróság az ítéletében meghatározza a feltételes szabadságra bocsátás legkorábbi időpontját, vagy a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségét kizárja.

(2) Ha a Bíróság a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségét nem zárja ki, annak legkorábbi időpontját legalább húsz évben, ha az életfogytig tartó szabadságvesztést olyan bűncselekmény miatt szabták ki, amelynek büntethetősége nem évül el, legalább harminc évben határozzák meg.

Az életfogytig tartó szabadságvesztéssel kapcsolatban gyakori vita tárgya volt, hogy valóban az elítélt élete végéig tartson-e vagy sem. E vita eredményeként született meg az 1998 évi. LXXXVII. törvény 5.-6.§-val történt módosítás. A módosítás értelmében az ítélező bíróság differenciálási lehetősége széles körű, mert nemcsak hogy meghatározhatja a feltételes szabadság legkorábbi időpontját, de arról is döntenie kell, hogy a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségét nem kívánja-e véglegesen kizárni (tényleges életfogytiglan tartó szabadságvesztés, röviden TЭСZ.).

„Többen rámutatnak arra, hogy amint a halálbüntetés több évezredes gyakorlata sem volt képes visszatartó hatást gyakorolni a főbenjáró bűnök elkövetőire, éppúgy illúzió azt várni a halálíg tartó szabadságvesztéstől, hogy el fogja riasztani az újabb bűncselekmények elkövetőit.”⁴

Emellett kimutatható e büntetési fajták óriási költségigénye, ami egyrészt az ilyen büntetés végrehajtására alkalmas intézetek létrehozatalából, részben a legkorszerűbb biztonsági berendezések működtetéséből és az ennek megfelelő különleges őrszemélyzet alkalmazásából

⁴ Bán Tamás: A tényleges életfogytiglani büntetés és a nemzetközi emberi jogi egyezmények, Fundamentum

adódik. A harmadik kimutatható veszélyforrás a véglegesen börtönbe zárt elítéltnél kialakuló „minden mindegy” lelkiállapot, amelynek halálos áldozatai is lehetnek, hiszen az elítéltet ennél súlyosabb büntetés már amúgy sem érheti. Magyarországnak kötelessége a bűnözőkkel szemben határozottabban, és szigorúbban fellépni, mivel ez nemzetközi egyezményekből fakadó kötelezettsége is egyben. Ilyen nemzetközi egyezmények egyike például az ENSZ Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya. A másik oldalon viszont ott a másik kötelezettség, a bűnelkövetés megelőzése, illetve a bűnelkövetők jogait is biztosítani kell az elkövetők felkutatása és megbüntetése során. Tehát itt két egymással ellentétes kötelezettség is származik nemzetközi egyezményből, aminek egyaránt eleget kell tenni.

Tulajdonképpen a halálbüntetés és a határozott tartamú szabadságvesztés közötti híd szerepét tölti be az életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetés. A hatályos magyar büntetőjogban a hosszútartamú szabadságvesztés mindig vaglyagos büntetés, ebből következik kivételes jellege. A Btk. több mint húsz bűncselekmény szankciójaként alkalmazza, de ezek közül a leggyakrabban előfordulók szándékos emberölés minősített esetei. (Állam elleni bűncselekmények 4 esetben: Az alkotmányos rend erőszakos megváltoztatása, Rombolás, Hazaárulás, Az ellenség támogatása. Békeháborús bűncselekmények 6 esetben: Népiirtás, Apartheid, Polgári lakosság elleni erőszak, Bűnös hadviselés, Nemzetközi szerződés által tiltott fegyver alkalmazása, Hadikövet elleni erőszak. Köztörvényes bűncselekmények esetén 8 esetben: Emberölés, Emberrablás, Emberkereskedelem, Terrorcselekmény, Légi jármű hatalomba kerítése, Fegyvercsempészet, Visszaélés nemzetközi szerződés által tiltott fegyverrel, Visszaélés kábítószerrel. Katonai bűncselekmények 9 esetben: Szökés, A szolgálat megtagadása, Kötelességzegés szolgálatban, Zendülés, Parancs iránti engedetlenség, Elöljáró, vagy szolgálati közeg elleni erőszak, Harckészültség veszélyeztetése, Parancsnoki kötelességzegés, Kibúvás a harci kötelesség teljesítése alól.). A nemzetközi szerződések sem nem tiltják, sem nem bátorítják az ilyen büntetés alkalmazását, mivel ez az állami felségjog része, hogy milyen büntetéseket alkalmaz. Ugyanakkor a halálbüntetés eltörlése a tényleges életfogytiglani szabadságvesztés alkalmazására bátoríthat.

A Büntetés-végrehajtásról szóló 1979. évi 11. tvr. 19 §-a szerint: „A szabadságvesztés végrehajtásának célja az, hogy a törvényben meghatározott joghátrány érvényesítése során elősegítse az elítéltnak szabadulása után a társadalomba történő beilleszkedését és azt, hogy

tartózkodják újabb bűncselekmények elkövetésétől” „...A szabadságvesztés végrehajtásának feladata, hogy fenntartsa az elítélt önbecsülését, fejlessze felelősségérzetét, és ezzel elősegítse, hogy felkészüljön a szabadulása utáni, a társadalom elvárásának megfelelő önálló életre.”

Felmerül a kérdés, hogy lehetőség van-e az életfogytig tartó szabadságvesztés büntetés alkalmazása esetén az átnevelésre, s a végrehajtás előbbi céljainak elérésére, hisz végső soron a büntetési célok elérését veszélyezteti ez a büntetési forma.

Itt a fogva tartás célja maga a fogva tartás. Előre nem látható következményekkel járhat a kilátástalanság, s az idő végtelenségének tudata milyen reakciókat eredményez. A büntetés egyik nyilvánvaló következménye lehet a depresszió, s ennek suicidum lehet az egyik következménye. A másik leginkább várható hatás az agresszivitás, amely irányulhat a személyzetre, az elítélttársakra, de a személyt övező tárgyakra is. Minden elítéltet fenyeget a személyiség elsivárosodása. Ez elsősorban a börtönben töltött idő függvénye.

A 23/1990. AB határozat (halálbüntetés eltörléséről) meghozatala óta a bíróságok azon esetekben, amikor halálbüntetést alkalmaztak korábban, most életfogytig tartó szabadságvesztést szabnak ki. A jelenlegi szabályok tehát „a bíróságokat kényszerpályára állítják, mivel a társadalom védelmét biztosító életfogytig tartó büntetés hosszú időre a társadalomtól elszigetelt börtönszindrómában élő elkövetőt teremt.

Azaz a szabad élethez képest egy relatíve ingerszegény környezetben a normálistól eltérő módon reagál az elítélt az őt ért környezeti hatásokra, vagyis megváltozik.”⁵ A társadalom az önmaga védelmére alkalmazott hosszú tartamú szabadságvesztéssel önmagának állít 'csapdát', mert a hosszú tartam ellehetetleníti a reszocializációt, s a társadalom nem tud mit kezdeni a egy olyan bűnöző réteggel amelyiknek már nincs veszteni valója. Mindezek következtében kulcskérdés a fogva tartás megszervezése.

A tényleges életfogytiglanra ítélt fogva tartását speciális módon kell megszervezni. Személyre szólóan kell az őrzést megvalósítani. Elhelyezésüket, ellátásukat tekintve a normalizálás a fő követelmény. Ki kell alakítani a felelősségérzetet, az értelmes tevékenységek gyakorlására meg kell

⁵ Dr Sárkány István: Gondolatok az életfogytig tartó szabadságvesztésről (376-377 oldal)

teremteni a feltételeket. Mindemellett fontos a fizikai testmozgás. De a legfontosabb az idő strukturálása. A kezelés, az idő eltöltésének szervezésénél a legfontosabb szempont a rizikótényezők értékelése. Rizikótényező lehet a szökés vagy az intézet rendje, személyzete, a többi fogvatartott ellen elkövetett cselekmény valószínűsége, s a börtönártalmak romboló hatása.

A tényezők értékelésénél figyelembe kell venni: mennyi ideje tölti az elítélt a büntetését, az adott rezsimben már mennyi időt és milyen módon töltött, hogyan alakul a fizikai állapota, egészsége, milyen a szellemi állapota, vannak-e pszichés problémái, mennyire kielégítőek az intézet személyi, tárgyi feltételei. Az idő rövid távú strukturálásánál szükségesek hétről hétre olyan események, amelyek mozgósítanak, részcélokat adnak. A monotonia oldása mellett a túlélés erősítése a fő cél. Így cél a tevékenység, kommunikáció képességeinek fenntartása, illetve biztosítása.

Ezáltal alapkérdés a foglalkoztatás. Kezdetben olyan munkát kell szervezni, amely a zárkában vagy a körlet valamely helyiségében végezhető és a személyzet által folyamatosan felügyelhető. Az anyagok és eszközök ne legyenek alkalmasak arra, hogy az elítélt magában vagy másban kárt tehessen, vagy szökéshez használhassa fel. Később olyan munkavégzést kell biztosítani, amelyhez hosszabb betanulási időre és szakmai gyakorlatra van szükség. A tanuláshoz, önműveléshez való állampolgári jog érvényesítése a rabok esetében is fennáll. Foglalkoztatásuk, oktatásuk célja annyiban más hogy eszköze az önbecsülés felkeltésének és fenntartásának is. Fontos, hogy érdeklődjön valami iránt, és legyen hajlandó is tenni valamit, hogy érdeklődését kielégítse. Különös jelentősége lehet annak, ha az elítéltnak van valamilyen hobija ami a büntetés-végrehajtási intézetben is gyakorolható. Ez leköti az időt, s emellett örömforrás, amely megkönnyíti az alkalmazkodás nehézségét.

Még fokozott biztonsági intézkedések esetén is lehetővé kell tenni a zárkában a tévénézést, olvasást, illetve az ott is elvégezhető tornagyakorlatokat. A vallásgyakorlásnak is kiemelt szerepe lehet az adott elítéltnél. Ugyanis a külvilágot az elítélt szemében a civil és egyházi szervezetek munkatársai valamint a nevelők jelentik. A vallásgyakorlásnak is kiemelt szerepe lehet az adott elítéltnél. Ugyanis a külvilágot az elítélt szemében a civil és egyházi szervezetek munkatársai valamint a nevelők jelentik.

Hosszú távon az élet hátralevő élet tervezéséről van szó amikor ezen kérdésekről kell dönteni, hisz a tényleges életfogytiglanra ítélt valódi „otthona” kell legyen a börtön. Ezért az elítéltekben ki kell, hogy alakuljon egy elképzelés arról, hogy mi lehet vele, mit és hogyan érhet el.

Az elhelyezés megszervezésénél figyelemmel kell lenni néhány alapelvre. A büntetés-végrehajtási törvény szerint törekedni kell az egyszemélyi zárkában történő elhelyezésre. Ennek megvalósítása nehézségekbe ütközik az elítéltek számának nagysága miatt. A kialakítandó körleteknél lehetővé kell tenni, hogy az elítéltek egymással beszélhessenek, esetleg közös foglalkozáson vegyenek részt. A biztonsági kockázatot a körletekben elsősorban a túszejtés jelenti. Ezért indokolt, hogy életfogytiglani szabadságvesztés végrehajtására ott kerüljön sor ahol ennek gyakorlata van.

A szabadságvesztés alternatívái

E kifejezés alatt három eltérő értelmezés lehetséges:⁶

1. Az adott ügy bíróság elé vitelét megelőző olyan eljárás, amely célja, hogy az elkövető bírósági felelősségre vonását elkerüljék. Erre szolgál például a holland eljárásban alkalmazott egyezség intézménye. Az elkövetőnek ez esetben egy meghatározott összeget kell az állam javára megfizetnie, illetve emellett az okozott kárt is meg kell térítenie, ha el akarja kerülni a bíróság elé állást. Ezt csak akkor alkalmazzák, ha előre látható, hogy a bíró sem szabna ki ennél nagyobb büntetést. A magyar Büntető eljárási törvény is lehetővé tesz hasonló szankció alkalmazását, de ezen esetekben egyébként sem szabtak volna ki szabadságvesztés-büntetést, vagy a cselekmény már elkövetéskor olyan csekély fokban volt veszélyes a társadalomra. Ez tehát nem tekinthető igazán alternatívának, inkább a peres eljárás alternatívájának.

2. A szabadságvesztés végrehajtása előtt vagy során alkalmazott olyan eljárási cselekmények, amelyek a szabadságvesztés negatív hatásainak megelőzésére vagy csökkentésére irányulnak. E formában inkább a büntetés enyhítése a cél. Ide sorolhatók a skandináv típusú büntetés-végrehajtási intézetek. A negatív hatások leginkább a hosszú tartamú büntetéseknél jelentkeznek. Már törvényi szinten sem cél az elkövető megjavítása, ugyanis a Btk. szerint a büntetés joghátrány, amelynek célja a generális és speciális prevenció. A gyakori visszaesések magas száma arra utal, hogy ez az elv

⁶ Cserhádi Ágota: A szabadságvesztést helyettesítő intézmények

sem érvényesül eléggé. Azonban a skandináv jellegű intézetek csak olyan társadalomban jelentenek igazi büntetést, amelynél a mozgásszabadság minimális korlátozását is már joghátrányként élik meg. A büntetés végrehajtásának felfüggesztésére csak rövid tartamú szabadságvesztésre ítéletnél kerülhet sor. Magyarországon a jogalkalmazás szabadságvesztés centrikus ezért ez az alternatíva sem jelent választási lehetőséget.

3. A bíróság által alkalmazott olyan szankciók, amelyek nem járnak szükségképpen szabadságelvonással. A hatályos magyar jogban minden főbüntetés valamilyen formában a szabadságvesztéshez kapcsolódik. Az egyéb főbüntetések meghatározott körülmények esetén átváltoztathatók szabadságvesztéssé. Mivel a mellékbüntetések önálló alkalmazására csak kivételes esetekben van lehetőség, ezért nem töltenek be fontos szerepet a szankciórendszerben. Általánosan elfogadott vélemény szerint a vagyoni jellegű, anyagi kihatású szankciók megfelelően képesek visszatartani az elkövetőt újabb cselekmények elkövetésétől. Ezért lenne célszerű bevezetni a „büntetőjogi kártérítés” bevezetését. Hasonló elven alapul a mediáció intézménye is, amelynek lényege az elkövető és a sértett közötti konfliktus feloldása a sértettnek okozott kár megtérítésével. Ez az elmélet azon a felismerésen alapul, hogy a büntetőeljárás során a sértett egyre inkább kiesik a hatóság érdeklődési köréből, és a hangsúly egyre inkább a bűn megtorlására kerül. A sértett szerepe egyre inkább arra korlátozódik, hogy a kérdésekre pontosan válaszoljon, majd az eljárás végén az ő igényét polgári útra utasítják, s mindez ellenérdekelté teszi a sértettet abban, hogy a hatóságok munkáját legközelebb is segítse. Az érintett felek között ebben az eljárásban egy mediátor közvetítene, aki laikus személy, és ügyel arra, hogy a megkötött egyezség a felek valódi akaratát tükrözze.

A szabadságvesztést helyettesítő intézmények kialakítására irányuló törekvések a II. Világháborút követően jelentek meg nemzetközi szinten. Az Európa Tanács 1956-ban megalakította a Bűnözés Problémáival Foglalkozó Bizottságot, amely célul tűzte ki a szabadságvesztéssel nem járó szankciók kutatását, és ezek alkalmazásának lehetőségeit.

A kutatási program célja szoros összefüggésben állt azzal, hogy a háború után a klasszikus büntetőjog megtorló elmélete ösztönös ellenkezést váltott ki. Ennek ellenére a '70-es években visszatértek a megtorló elmélethez, azzal a módosítással, hogy a büntetések jelentős többségét a szabad élet

viszonyai között kell végrehajtani, ott, ahol a cselekményt kiváltó okok is fellelhetők. Így a szabadságelvonással nem járó intézmények kerültek előtérbe. Emellett még a börtönök és fegyházak túlszűfolttsága és költségessége is ezen alternatívák kutatását segíti elő.

Sajátos végrehajtási módnak tekinthető a szigorú rendőri felügyelet. Ilyenkor az elkövetőt nem zárják börtönbe, hanem hetente ötször köteles az illetékes rendőr előtt megjelenni, munkába állni és a közösségi feladatokban részt venni. Ennél szigorúbb forma az ún. „házi őrizet”. Ilyenkor az elítélt csak az orvosi kezelés és a munkavégzés idejére hagyhatja el a lakását. Ekkor a csuklójára erősítenek egy pántot, amely egy elektromos ellenőrző berendezés, és amely rögtön működésbe lép, ha átlépi lakása küszöbét. Ezeket természetesen csak meghatározott személyek, és bűncselekmény-típusok esetén lehet alkalmazni.

Félszabad intézmények kérdése

Több országban hosszú múltra tekint vissza ez a végrehajtási forma, amelyből létezik hétvégi, illetőleg éjszakai. Ez az intézmény tulajdonképpen a rövid tartamú szabadságvesztéssel összefüggő megoldás. Franciaországban ez úgy valósul meg, hogy az elítélt intézeten kívül folytathatja a korábban megkezdett munkáját, tanulmányait és a szünetet, illetve pihenőidejét tölti a büntetés-végrehajtási intézetben. Svájcban a rövid tartamú szabadságvesztésnél három megoldást vezettek be. Az ún. napi végrehajtást a 14 napig terjedő szabadságvesztésnél és a félfogságot, illetőleg a félszabad végrehajtást az egy hónapig terjedő szabadságvesztésnél. A napi végrehajtás ünnepnap, hétvégi elzárást jelent. Az utóbbi pedig a francia megoldást jelzi.

A szabadságvesztés jelenlegi alternatív szankciói Magyarországon

a) főbüntetések:⁷

közérdekű munka (ún. munkabüntetések),

foglalkozástól eltiltás,

Járművezetéstől eltiltás

pénzbüntetés,

⁷ Btk. 38. § (1) bekezdés

kiutasítás

b) mellékbüntetések:⁸

közügyektől eltiltás,

kitiltás

c) intézkedések:⁹

megrovás,

próbára bocsátás,

kényszergyógykezelés,

elkobzás

vagyonekobzás

pártfogó felügyelet

jogi személlyel szemben alkalmazható intézkedések

Tulajdonképpen a szabadságvesztés igazi alternatívájának a próbára bocsátás tekinthető. Ezt az is alátámasztja, hogy majd mindegyik törvénymódosítás bővíti e szankció alkalmazási lehetőségét. A próbára bocsátás lényege az, hogy a bíróság nem szab ki büntetést, csak a bűncselekmény elkövetésének tényét állapítja meg. Ennek alapján a terhelt a büntetéssel fenyegetettség állapotában van mindaddig, amíg a próbaidő sikeresen el nem telik. Ennek biztosítására elrendelhető a próbára bocsátott pártfogó felügyelete is.

Alternatív büntetésnek tekinthető a pénzbüntetések többszöri alkalmazása, a szabadságvesztését töltő fogoly jutalmazása egy-egy órai kimenővel; ezek azok amelyek perspektívát nyújthatnak, illetve megtörik a mindennapok egyhangúságát a büntetés töltése során.

Az igazi alternatívája a szabadságvesztésnek az lenne, ha a társadalom a megelőzésre helyezné a hangsúlyt, ez alatt értve mind a speciál mind a generál prevenciót, azonban ezt nem a büntetések hosszának megnövelésével, mint elrettentési móddal érné el, hanem a megelőző neveléssel.

Az egyén nevelése már gyermekkorban elkezdődik, s a családi szocializáció során válik teljessé ez a folyamat. Ezért a veszélyeztetett családok helyzetét, s a szűkebb környezetet kell először is

⁸ Btk. 38. § (2) bekezdés

⁹ Btk. 70. § (1) bekezdés

megváltoztatni. Az iskolákban külön nevelési programot kellene készíteni a leendő szülők felkészítésére, s morális értékek befogadására.

Ehhez azonban magának a társadalomnak is az etikai értékeket kellene értékesként visszatükröznie, s az állértékeket lebontani. Ennek alapja az emberek gondolkodásmódjának az átalakítása. Ha ezt következetesen végig vesszük, akkor is csak a jövőben várható pozitív visszacsatolás. Addig is legfőbb teendő az olyan végrehajtási intézmények kialakítása, amelyek emberségesek, ahol az elítéltek elzárása nem a hagyományos módon és eszközökkel történik, hanem egy olyan „otthont” teremt az elítéltek számára, amely lehetővé, és célzottá teszi a visszatérést a társadalomba.

Ezért cél az lehet, hogy a tényleges életfogytiglani börtönbüntetést váltsa fel a határozott idejű szabadságvesztés-büntetés, amely értelmet ad a változásra és újrakezdésre. Ehhez anyagi és erkölcsi feltételeket kell biztosítani. Az elítélteket értelmes munkájukért rendes fizetésben kellene részesíteni, amely az újrakezdéshez megteremti az anyagi feltételeket. Emellett olyan munkát kellene számukra biztosítani mely a társadalom többi tagjára nézve is hasznos, melyben az elítéltek is célt és értelmet találnak.

Továbbá fejleszteni kellene a tanulási lehetőségeiket, szélesíteni kellene érdeklődési körüket, mindezt azért mert a kialakított környezet nagyban befolyásolja további életszemléletüket.

Ezáltal talán elvárható, hogy csökkenjen a bűnözés, és akik szabadlábra kerülnek azok is visszafogadást nyerjenek a társadalomba.

Felhasznált Irodalmak jegyzéke:

Dr. Cserháti Ágota: A szabadságvesztést helyettesítő intézmények; Antalffy-émlékkönyv, 1990. 33-44

Dr. Garami Lajos: A tényleges életfogytiglani szabadságvesztés végrehajtásának fő problémái; Börtönügyi Szemle, 2/1999. 56-63

Dr. Hoffer Ferenc: Nagy ügy - kis(?) csapdával, Ügyészi Szemle 1997/5.59-62

Irk Albert: A büntetés fogalma (1926); Kriminológiai Közlemény 37. szám, 1991. 31-37

Dr. Katona Sándor: A bünteteskiszabásról; Bírák Lapja,1/1195. 19-27

Dr. Kövér Ágnes: A büntetés elméletének kritikai megközelítése II, ; Kriminológiai Tanulmányok 33. kötet /1996/ 209-231

Dr. Kövér Ágnes: A szabadságvesztés-büntetés minősége és az alternatív börtön; Börtönügyi Szemle, 2/2000. 78-84

Dr. Lőrincz József: Fejezetek a büntetések és végrehajtásuk történetéből.

Dr. Lőrincz József: A büntetés-végrehajtással kapcsolatos társadalmi elvárások; Főiskolai Figyelő, 2/1996.27-35

Mészáros József: A büntetések és intézkedések változása; Börtönügyi Szemle, 1/1998.85-91

Dr. Nagy Ferenc: A börtönpasztoráció és a büntetés-végrehajtási jog egyes kérdései; Börtönügyi Szemle 2/1999.9-15

Dr. Nagy Ferenc: Célok és alapelvek a szabadságvesztés-büntetés végrehajtása körében; Magyar Jog, 1996. 200-203

Dr. Nagy Ferenc: Az életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetésről (Európai áttekintés alapján); Cséka-émlékkönyv, 1992. 377-399

Dr. Sárkány István: Gondolatok az életfogytig tartó szabadságvesztésről; Főiskolai Figyelő Plusz, /a Rendőrtiszti Főiskola tudományos folyóirata/, 3-4/1993.375-377

Dr. Vókó György: A büntetés-végrehajtás hatékonyságát meghatározó tényezőkről; Jogtudományi Közlöny 7/1993.273-279

Dr. Vókó György: A szabadságvesztés végrehajtásával kapcsolatos elméleti kérdésekről a gyakorlati tapasztalatok fényében; Magyar Jog 1995/9,513-521